

Andrzej Górecki, Katarzyna Nieszporek, Anna Ostruszka,
Lidia Skolarczyk, Marta Wójcik
Instytut Nauk o Środowisku, Uniwersytet Jagielloński
ul. Gronostajowa 7, 30–387 Kraków
gorecki@eko.uj.edu.pl

Received: 15.03.2006
Reviewed: 20.05.2007

ŚWIADOMOŚĆ EKOLOGICZNA MŁODZIEŻY ZAMIESZKUJĄCEJ OKOLICE WYBRANYCH PARKÓW NARODOWYCH

Environmental awareness of schoolchildren living
in the vicinity of selected national parks

Abstract: In face of endangerment of natural environment very important issue is dissemination of knowledge on its protection, especially among schoolchildren. The aim of this study was to test the level of ecological awareness of young people, whose schools were included into national parks educational programmes, and pupils from schools in which such programmes were not executed. The research were of questionnaire type and were conducted in 2001–2002 among pupils of 6th classes of primary school and 1st and 2nd classes of secondary schools localised in the vicinity of the Ojcowski, Babiogórski, Bieszczadzki, and Magurski National Parks. Differences in the level of ecological awareness between young people included and not included into educational programmes were not significant. Participants of programmes had better specialistic knowledge, but the level of general knowledge of both groups was in fact similar.

Wstęp

Edukacja środowiskowa kształtuje pełny obraz relacji między człowiekiem, społeczeństwem i przyrodą, ukazuje zależności człowieka od środowiska, uczy odpowiedzialności za zmiany dokonywane w środowisku przyrodniczym (Kiełczewski 1999).

Zgodnie z obowiązującym formalnym systemem kształcenia edukacja ekologiczna obejmować powinna wychowanie przedszkolne, szkoły podstawowe, gimnazja, szkoły ponadgimnazjalne, szkolnictwo wyższe oraz edukację dorosłych. Treści i cele edukacji środowiskowej mają być realizowane w postaci ścieżek międzyprzedmiotowych wdrażanych w ramach przedmiotów związanych tematycz-

nie ze środowiskiem przyrodniczym (biologia, geografia, chemia, fizyka), a także innych takich jak język polski czy historia. Jednakże brak jest przygotowania środowiskowego wśród nauczycieli prowadzących te przedmioty (Grodzińska-Jurczak 2000). W związku z tym ważne jest, aby edukacji formalnej w postaci systemu szkolnego towarzyszyła nieformalna edukacja poprzez struktury pozaszkolne jak np. rodzina, media, organizacje ekologiczne.

W zakresie edukacji nieformalnej polityka ekologiczna państwa zakłada współdziałanie z instytucjami i organizacjami zajmującymi się edukacją środowiskową zarówno w Polsce, jak i za granicą, wspiera współpracę z pozarządowymi organizacjami ekologicznymi pod kątem aktywizacji społeczeństwa w działaniach na rzecz ochrony środowiska. Podstawowym celem edukacji prowadzonej przez parki narodowe jest kształtowanie świadomości ekologicznej wyrażającej się poprzez podnoszenie kultury obcowania z przyrodą, dostrzeganie piękna otaczającego środowiska, a także poczucia odpowiedzialności za jego stan. Działania edukacyjne w tych jednostkach są adresowane do szerokich kręgów odbiorców. Prowadzi się je wykorzystując różne techniki i pomoce dostosowane odpowiednio do różnych grup wiekowych i zawodowych mieszkańców okolic parku i zwiedzających. W tym celu powoływane są w parkach narodowych zespoły pracowników zajmujących się edukacją, ośrodki dydaktyczne, dydaktyczno-muzealne, tworzy się także ścieżki dydaktyczne i programy zajęć (Fujak 2000).

Rozwój, kształtowanie się w nas świadomości ekologicznej, można symbolicznie przedstawić jako trzy etapy (Górka, Poskrobko, Radecki 1998):

I. Potoczna świadomość ekologiczna – postawa oparta na nie zweryfikowanych informacjach i opiniach.

II. Ideologiczna świadomość, często spotykana wśród działaczy organizacji i ruchów ekologicznych, których wiedza oparta jest głównie na istniejących poglądach (często skrajnych).

III. Powszechna, naukowa świadomość, ukształtowana w wyniku nabytej wiedzy i wychowania.

Edukacja ekologiczna należy do bardzo ważnych form kształtujących świadomość obecnych i przyszłych pokoleń w zakresie działań w kierunku ochrony środowiska i racjonalnego gospodarowania jego zasobami. Narodowy Program Edukacji Ekologicznej, będący rozwinięciem i konkretyzacją zapisów Narodowej Strategii Edukacji Ekologicznej, jest pierwszym dokumentem z zakresu tej problematyki, określającym podstawowe zadania edukacyjne, podmioty odpowiedzialne za ich realizację, możliwości i źródła finansowania, a także harmonogram ich wdrażania (Ministerstwo Środowiska 2001, 2001 a).

Działalność edukacyjna prowadzona przez parki narodowe

Celem tworzenia ośrodków edukacyjno-dydaktycznych w parkach narodowych jest wspieranie realizacji podstawowego celu parku narodowego, jakim jest ochrona zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych parku. Do podstawowych zadań edukacji zalicza się:

- kształtowanie świadomości ekologicznej społeczności lokalnych,
- kształtowanie zachowań turystów odwiedzających park,
- przekazanie społeczeństwu odpowiedniego wizerunku parku narodowego (www.opn.pan.krakow.pl).

Programy edukacyjne prowadzone przez parki opierają się na założeniu, że właściwym efektem działań edukacyjnych jest wzrost świadomości ekologicznej a dalej zachowań względem środowiska. Najlepszy rezultat można osiągnąć, gdy wiedza poparta jest doświadczeniem. W związku z tym praca edukacyjna ośrodków skupia się na edukacji terenowej, której często brakuje w szkołach. Parki starają się więc uzupełnić edukację szkolną oferując szkołom różnego rodzaju zajęcia edukacyjne dla dzieci i młodzieży.

Ośrodek edukacyjny istniejący w Ojcowskim Parku Narodowym od 1991 roku posiada wśród swoich ofert edukacyjnych skierowanych do szkół projekt „Twoja rzeka”. Składa się on z 3 części przedstawionych w formie kolorowych książek zatytułowanych kolejno: „Woda w Twojej rzece”, „Brzeg Twojej rzeki”, „Dolina Twojej rzeki” (Watch Trust For Environmental Education Ltd. 1992). Wszystkie części projektu tworzą nierozdzielalną całość. Zawarta w tym pakiecie wiedza teoretyczna poparta jest całą gamą ćwiczeń w terenie, dzięki czemu dzieci mogą wykorzystać ją w praktyce.

Spotkania edukacyjne prowadzone przez pracowników Ośrodka Edukacyjnego Babiogórskiego Parku Narodowego skierowane są przede wszystkim do uczniów wszystkich poziomów nauczania. W trakcie zajęć uczniowie zapoznają się z zasadami działania Parku, pojęciem ochrony ścisłej i czynnej, wpływem turystyki na środowisko naturalne, a także z zagadnieniem bezpieczeństwa w górach. Oprócz tematów związanych ściśle z przyrodą Parku realizowana jest również tematyka dotycząca zagadnień ogólnych, związanych z szeroko pojętą ideą ekologii i ochrony przyrody. Na terenie Parku i w jego okolicach jest kilka ścieżek edukacyjnych, wytyczonych w miejscach atrakcyjnych przyrodniczo i kulturowo, które zapoznają z walorami przyrodniczymi i problemami ochrony dziedzictwa kulturowego. Co roku Ośrodek Edukacyjny organizuje warsztaty dla nauczycieli oraz innych zainteresowanych osób, a także szkolenia tematyczne dla przewodników beskidzkich prowadzących wycieczki po Babiej Górze. W Parku od wielu lat prowadzone są praktyki studenckie obejmujące wiele środowisk akademickich.

W Bieszczadzkim Parku Narodowym edukacją ekologiczną zajmuje się Ośrodek Naukowo-Dydaktyczny w Ustrzykach Dolnych. Plan edukacji ekologicznej i nauczania funkcjonowania przyrody został opracowany jako część „Planu Ochrony Przyrody BdPN i otuliny” przez Winnickiego (1996). Kształtowanie świadomości ekologicznej realizowane jest przede wszystkim w odniesieniu do młodzieży szkolnej. Zajęcia są prowadzone z zastosowaniem atrakcyjnych metod i środków dydaktycznych (laboratorium, sprzęt audiowizualny). Warsztaty terenowe odbywają się w oparciu o Terenową Stację Edukacji Ekologicznej w Suchych Rzekach oraz wytyczonych w terenie i opracowanych 13 ścieżek przyrodniczych.

Celem niniejszego opracowania jest poznanie i porównanie świadomości ekologicznej młodzieży, która realizowała programy edukacyjne parków ze świadomością młodzieży z innych szkół, które nie brały udziału w tych programach. Zakłada się, iż istnieją różnice w poziomie świadomości ekologicznej między młodzieżą, która brała udział w programach edukacyjnych a uczniami, którzy czerpali wiedzę tylko z zajęć w szkole. Wyniki tych badań pozwolą na próbę oceny wpływu programów edukacyjnych prowadzonych przez parki na wzrost świadomości ekologicznej młodzieży.

Metodyka badań

Teren badań

Badaniami objęto miejscowości zlokalizowane w okolicach czterech parków narodowych Polski południowej i wschodniej.

Badania z okolic Ojcowskiego Parku Narodowego (OPN) zostały przeprowadzone w marcu 2002 roku, w gimnazjach znajdujących się w czterech miejscowościach: Skale, Sułoszowej, Wolbromiu i Słomnikach.

W okolicach Babiogórskiego Parku Narodowego (BPN) badania przeprowadzone zostały w marcu 2001 roku, w czterech szkołach podstawowych w miejscowości Zawoja, bezpośrednio graniczącej od północnej strony z BPN oraz w kwietniu 2002 w trzech szkołach w miejscowości Jabłonka na Orawie, na południe od Babiej Góry.

Badania ankietowe wśród młodzieży 8 szkół z okolic Bieszczadzkiego Parku Narodowego (BdPN) zostały przeprowadzone w roku 2001 w 7 miejscowościach: Ustrzyki Dolne, Olszanica, Ropienka, Czarna, Łobozew, Lesko, Uherce Mineralne. Natomiast badania wśród młodzieży szkół z okolic Magurskiego Parku Narodowego (MPN) nie objętych programem edukacyjno-dydaktycznym przeprowadzono w roku 2002 w 3 miejscowościach: Krempna, Kąty i Nowy Żmigród.

Kwestionariusz ankiety i liczba ankietowanych

W badaniach zastosowano kwestionariusz ankiety stworzony na podstawie ankiety wykorzystywanej w dotychczasowych badaniach nad świadomością ekologiczną młodzieży zamieszkującej okolice parków narodowych (Górecki, Przywara 1997). Kwestionariusz został odpowiednio zmodyfikowany ze względu na specyfikę programów edukacyjnych, które prowadzą parki. Kwestionariusz składał się z pytań otwartych i zamkniętych. Czas wypełniania ankiety to 1 godzina lekcyjna.

Badania ankietowe w szkołach z okolic OPN przeprowadzono wśród 335 uczniów drugich klas gimnazjum. Respondentów podzielono na dwie grupy badawcze. Pierwsza – to młodzież ucząca się w gimnazjach w Skale i Sułoszowej, w których przeprowadzany był program edukacyjny przez pracowników Ośrodka Naukowo-Dydaktycznego Ojcowskiego Parku Narodowego (167 ankiet). Drugą grupę stanowi młodzież ucząca się w gimnazjach w Wolbromiu i Słomnikach, w których nie prowadzono programu edukacyjnego OPN (168 ankiet).

Badania ankietowe na terenie okolic BPN przeprowadzono wśród 194 uczniów szóstych klas czterech szkół podstawowych w Zawoi oraz trzech szkół na terenie Orawy. Dwie spośród badanych szkół – z Zawoi Mosorne i Centrum nie brały udziału w programie edukacyjnym prowadzonym przez Babiogórski Park Narodowy (49 ankiet), pozostałe szkoły w programie tym uczestniczyły.

Respondentów Polski południowo-wschodniej (260 uczniów pierwszych i drugich klas gimnazjum) podzielono na trzy grupy badawcze – pierwsza to młodzież z okolic Bieszczadzkiego Parku Narodowego biorąca udział w programie edukacyjnym prowadzonym przez Ośrodek Naukowo-Dydaktyczny BdPN (53 osoby), drugą stanowi młodzież z okolic BdPN, która swoją wiedzę czerpie jedynie z zajęć szkolnych (138 osób). Łącznie na terenie BdPN przeprowadzono badania wśród 191 uczniów gimnazjum. Natomiast trzecia grupa to 69 uczniów okolic Magurskiego Parku Narodowego nie objęta żadnym programem.

Sposób przedstawienia wyników

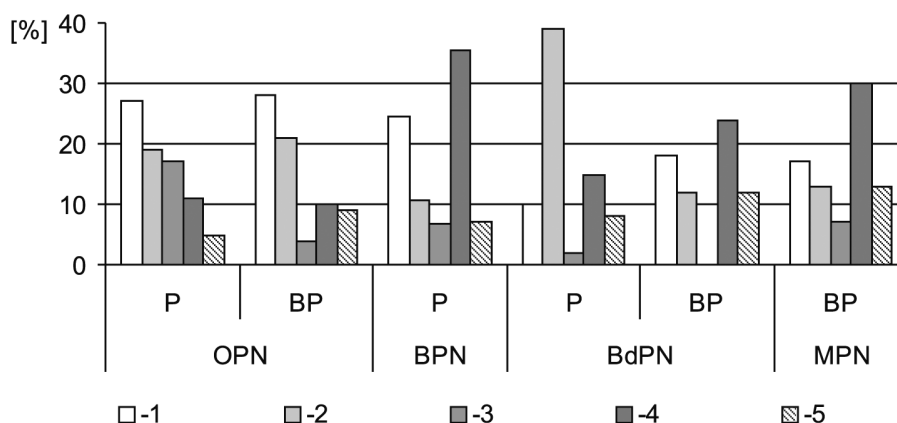
Otrzymane wyniki przedstawiono w formie wykresów obrazujących procent odpowiedzi na poszczególne pytania.

W omówieniu wyników i na wykresach dla uproszczenia użyto symboli P – dla grup respondentów biorących udział w programach edukacyjnych oraz BP – dla grup nie uczestniczących w nich.

Charakterystyka respondentów

Wiek respondentów wynosił 13–15 lat. Wśród ogólnej liczby ankietowanych uczniów dziewcząt było o kilka procent więcej.

Przy charakterystyce respondentów zwrócono uwagę na wykształcenie rodziców. Wiele postaw i zachowań wynoszonych z domu ma wpływ na zdolność postrzegania różnych zjawisk, w tym także przyrodniczych i ekologicznych. W zestawieniu zawodów wykonywanych przez matki ankietowanych uczniów OPN najczęściej wymieniany był pracownik fizyczny. Wśród zawodów matek ankietowanych uczniów BPN dominuje gospodyni domowa (35,5%). Natomiast w grupie z BdPN + MPN (P) przeważała kategoria pracownik umysłowy 39% (Ryc. 1).

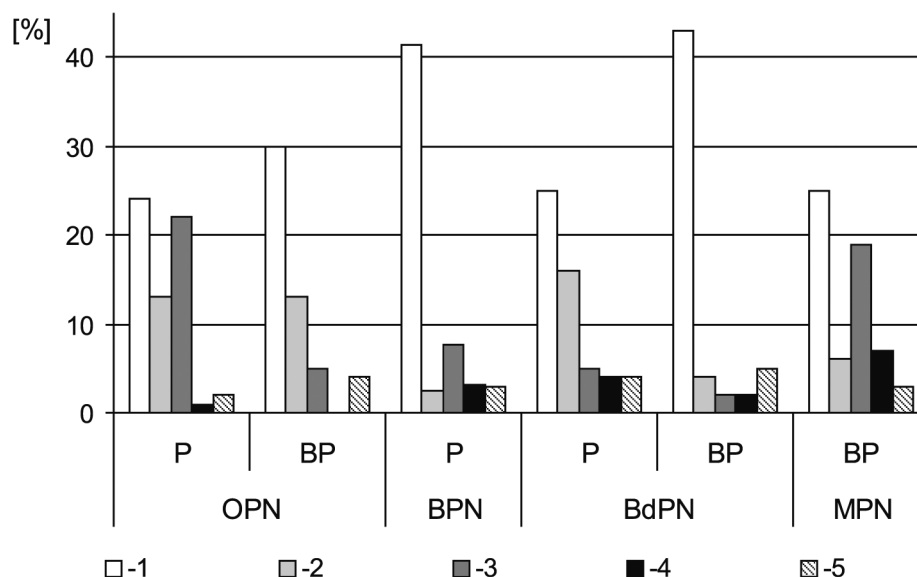

Ryc. 1. Grupy zawodowe reprezentowane przez matki ankietowanych uczniów (%).

Fig. 1. Type of employment of schoolchildren mothers (%)

(1) pracownik fizyczny – labourer; (2) prac. umysłowy – office worker; (3) rolnik – farmer; (4) gospodyni domowa – housewife; (5) bezrobotna – unemployed

Wśród ojców ankietowanych dzieci we wszystkich szkołach widać wyraźną przewagę kategorii pracownik fizyczny. W przeciwieństwie do grupy BP (5%) w grupie respondentów OPN objętych programem 22% stanowiła kategoria rolnik. W „magurskiej” grupie na drugim miejscu wyróżniona została kategoria: rolnik (19%), a na kolejnym pracownik parku lub nadleśnictwa (7%) (Ryc. 2).

Ryc. 2. Grupy zawodowe reprezentowane przez ojców ankietowanych uczniów (%).

Fig. 2. Type of employment of schoolchildren fathers (%)

(1) pracownik fizyczny – labourer; (2) prac. umysłowy – office worker; (3) rolnik – farmer; (4) pracownik parku lub nadleśnictwa – national park or forest employee; (5) bezrobotny – unemployed

Wyniki badań i ich omówienie

Stan wiedzy uczniów o środowisku i jego ochronie

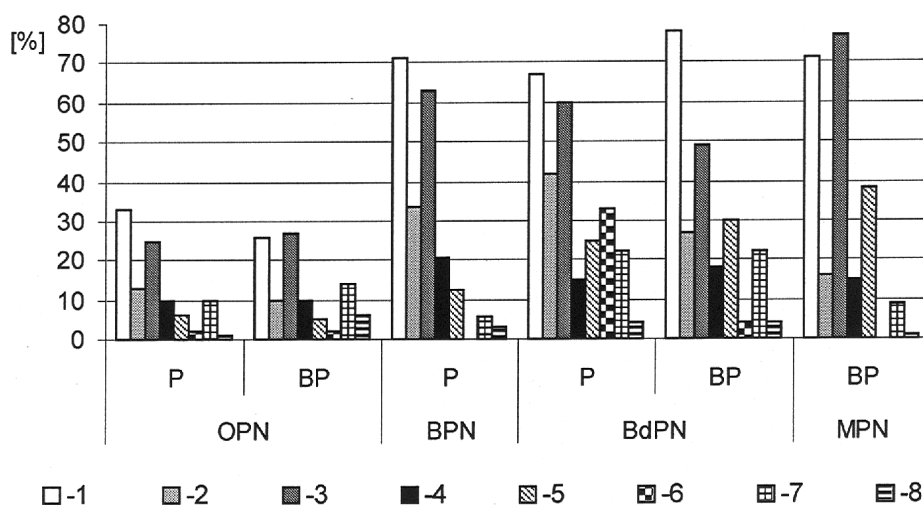
Zakres wiedzy dotyczący środowiska przyrodniczego jest nie tylko jednym z wielu elementów programu edukacyjnego w szkołach, lecz także niezbędnym czynnikiem, który wpływa na stopień świadomości ekologicznej. Z tego powodu w kwestionariuszu umieszczono kilka pytań sprawdzających wiedzę uczniów.

Na pytanie, co to jest park narodowy 44% osób (OPN) z grupy P i 40% z grupy BP odpowiedziało w sposób zbliżony do definicji (za właściwą odpowiedź przyjęto definicję wg Strzałko i in. 2003). Aż 19% uczniów z grupy BP nie odpowiedziało na pytanie.

Na plus edukacji można przypisać odpowiedzi związane ze skojarzeniami z danym parkiem. Pytanym uczniom BPN najczęściej kojarzy się z przyrodą i jej ochroną, a także z symbolami Parku. Ankietowani wymienili również turystykę jako element kojarzący im się z parkiem. Aż 52% młodzieży BdPN podawała elementy charakterystyczne dla Parku: Bieszczady, połoniny, Tarnicę, 9% uczniów z MPN wymieniło Magurę (stąd wywodzi się nazwa parku). Wielu respondentom park kojarzy się z czystą wodą, powietrzem, przyrodą i tak odpowiadało 58%

pierwszej grupy, 46% drugiej i 62% trzeciej. 23% młodzieży z grupy Bieszczadzkiej BP nie udzieliło odpowiedzi na to pytanie.

Uczniowie z reguły wiedzą, czego nie należy robić w parku narodowym (Ryc. 3). Młodzież wszystkich szkół niemal na równi wskazuje, iż na terenie parku nie wolno śmiecić i niszczyć przyrody (w rozumieniu niszczenia roślinności parku). Wśród młodzieży BdPN szczególnie trzeba wyróżnić uczniów uczestniczących w programie edukacyjnym, którzy w 33% zwrócili uwagę na zakaz schodzenia ze szlaków, a takiej odpowiedzi brak w grupie z MPN.

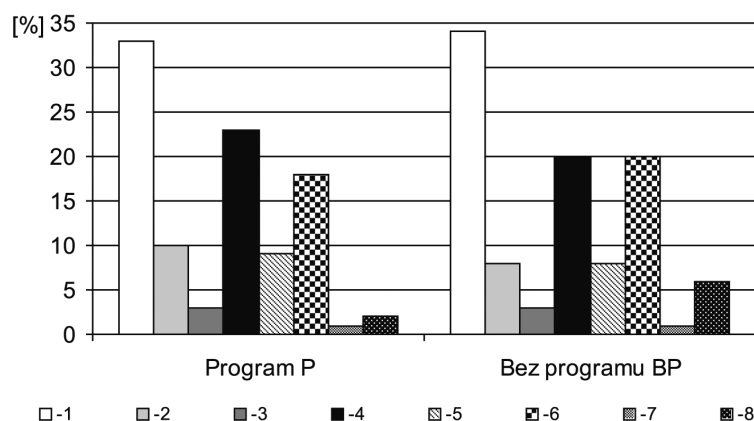

Ryc. 3. „Czego nie wolno robić w Parku Narodowym”?

Fig. 3. “What is forbidden in the national park?”

(1) śmiecić – throwing litter; (2) hałasować – making noise; (3) niszczyć przyrody – destroying of nature; (4) wzniecać ognia – burning fire; (5) polować – hunting; (6) schodzić ze szlaku – walking out of the trail; (7) inne – other; (8) brak odpowiedzi – no answer

Ankietowani okolic OPN, z obydwu badanych grup, uznali, w równym odsetku, iż pozytywnym czynnikiem, który najbardziej wpływa na stan czystości rzek (program edukacyjny OPN głównie dotyczył tych zagadnień) jest oczyszczanie ścieków odprowadzanych przez fabryki (34%). Młodzież widzi też potrzebę lokalnego oczyszczania ścieków. Natomiast 18% wskazań w grupie P i 20% BP dotyczyło konieczności zaostreżenia przepisów (Ryc. 4).

Ryc. 4. „Co wpływa pozytywnie na stan czystości rzek?” (wg młodzieży z okolic Ojcowskiego Parku Narodowego).

Fig. 4. “What affects positively the purity of rivers?” (according to young people from the vicinity of the Ojcowski National Park).

1) oczyszczanie ścieków odprowadzanych do rzek przez fabryki – cleaning the sewage from factories, 2) zmniejszenie stosowania nawozów sztucznych i środków ochrony roślin – diminishing the use of fertilisers and pesticides, 3) oszczędne korzystanie z wody – economical use of water, 4) lokalne oczyszczanie ścieków pochodzących z gospodarstw – local home-sewage cleaning devices, 5) tworzenie zbiorników retencyjnych – building of water storage reservoirs, 6) zaostrzenie przepisów dotyczących ochrony rzek – sharpening the regulation on river protection, 7) inne – other, 8) brak odpowiedzi – no answer

Niewiele osób BdPN i MPN przyznaje się do łamania przepisów, co dobrze wróży na przyszłość, chyba że odpowiedzi nie były do końca szczere. Spośród wszystkich ankietowanych z terenu okolic BPN tylko 20% uczniów z Zawoi Mośorne przyznało, że zdarza im się naruszać zasady obowiązujące w parku narodowym. Pozostali uczniowie (w ogólnym zestawieniu) w 32% stwierdzili, że raczej nie naruszają zasad parku, aż 58% wszystkich ankietowanych zdecydowanie podało, że zasad tych nie narusza.

Sprawdzono również stan wiedzy na temat segregacji odpadów, w celu określenia poziomu zaznajomienia młodzieży z problemem odzysku i ponownego wykorzystania różnego rodzaju odpadów. Na ogół respondenci potrafili podać poprawną definicję segregacji odpadów, tu można wyróżnić młodzież z BdPN objętą programem – 89% poprawnych odpowiedzi. Natomiast brak odpowiedzi można tłumaczyć nieumiejętnością sformułowania definicji, bądź lenistwem respondentów. Największa liczba błędnych odpowiedzi – 33% została podana przez uczniów szkoły nr 1 w Zubrzycy Górnej (BPN). Najczęściej wymienianymi we wszystkich szkołach BPN grupami śmieci były: szkło, papier, tworzywa sztuczne

oraz metale. Niewielu uczniów pamiętało o odpadach organicznych. Na tym tle wyróżniła się jedynie szkoła w Zawoi Przysłop (BPN), której uczniowie w 83% pamiętali o istnieniu tej kategorii.

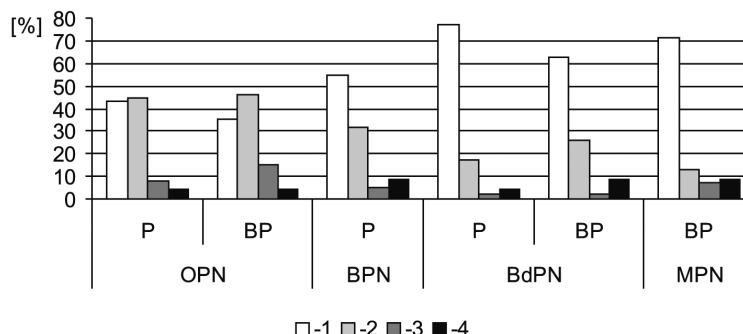
Obecnie młodzież wiedzę na temat segregacji odpadów czerpie niemal z „podwórka”. Na terenie wielu miejscowości rozstawiono bowiem kolorowe kontenery do selektywnej zbiórki odpadów. Podobnie jest z kategoriami, na które dzielimy odpady. Stosunkowo mały procent wskazań jest dla papieru, ale na wsiach służy on jako materiał opałowy. W MPN źle wypadły odpowiedzi dotyczące ponownego wykorzystania śmieci, ponieważ uczniom zabrakło wiedzy teoretycznej. Grupa badanych z BdPN objętych programem okazała się lepsza, jako jedyna pamiętała o możliwości kompostowania odpadów organicznych. W ogólnym zestawieniu, w domach 58% uczniów (BPN) biorących udział w ankiecie, nie segreguje się odpadów. Jedynie dzieci z Zawoi Mosorne w większości wykazały (60%), że w ich domach stosuje się segregację odpadów.

Ocena stanu środowiska przyrodniczego przez młodzież

Wiedza na temat stanu środowiska przyrodniczego jest jednym z podstawowych wskaźników świadomości ekologicznej młodzieży. Ważne jest również to, jak uczniowie postrzegają środowisko i wpływ człowieka na jego aktualny i przyszły stan.

W ankiecie zamieszczono pytanie dotyczące oceny stopnia zanieczyszczenia środowiska przyrodniczego w miejscu zamieszkania (Ryc. 5). Respondenci z grupy P w OPN odpowiedzieli, że zanieczyszczenie jest niskie (43%) lub średnie (45%). W grupie BP najwięcej uczniów odpowiedziało, że zanieczyszczenie jest średnie (46%). Pozostali ankietowani wskazali głównie na niski stopień zanieczyszczenia powietrza. Natomiast respondenci z BdPN BP i MPN BP w 9% nie potrafili odpowiedzieć, jaki jest stan powietrza. Może to świadczyć o braku zainteresowania tą tematyką lub niską wiedzą ekologiczną. Dziwi zaś fakt, że wśród uczniów BPN uczestniczących w programie także 9% nie wiedziało jaki jest stan zanieczyszczenia powietrza w ich miejscu zamieszkania.

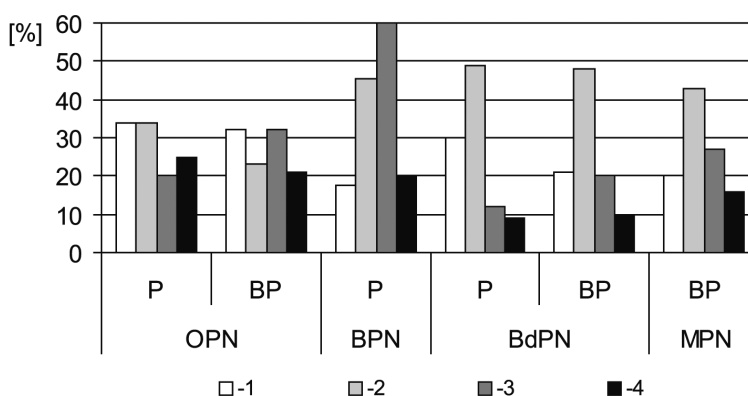
Do najpoważniejszych zagrożeń dla przyrody w Polsce zaliczamy emisję zanieczyszczeń z przemysłu, energetyki i komunikacji oraz skażenie wód powierzchniowych. Dlatego w ankiecie zapytano o czynniki najbardziej szkodliwe dla środowiska przyrodniczego. Według uczniów OPN z grupy P powodem zanieczyszczenia powietrza jest motoryzacja i odprowadzanie ścieków do rzek – po 34% wskazań. Główną przyczyną zanieczyszczenia środowiska przyrodniczego w okolicach BPN jest zdaniem młodzieży wyrzucanie śmieci (60%). Ścieki odprowadzane bez oczyszczenia są według uczniów wszystkich szkół okolic BdPN i MPN czynnikiem najbardziej szkodliwym dla środowiska (Ryc. 6).

Ryc. 5. Stopień zanieczyszczenia powietrza w miejscu zamieszkania (%).

Fig. 5. Level of air pollution in place of living (%)

1) niski – low; 2) średni – medium; 3) wysoki – high; 4) nie wiem – I do not know

Ryc. 6. Źródła zanieczyszczenia środowiska w miejscu zamieszkania.

Fig. 6. Sources of environment pollution in place of living.

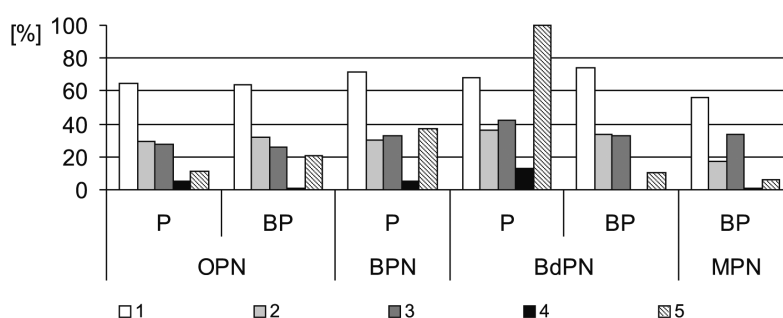
1) motoryzacja – development of motor transport; 2) ścieki – sewage; 3) śmieci – litter; 4) nawozy sztuczne – fertilisers

Prognozy na temat stanu środowiska przyrodniczego, w jakim będą żyły przyszłe pokolenia, oscylują wokół dwóch przeciwstawnych opcji – dla 32% wszystkich ankietowanych BPN będzie on „raczej lepszy”, a dla 33% „raczej gorszy”. Młodzież BdPN w 60–70% nastawiona jest pesymistycznie. Takie negatywne nastroje mogą być związane z obserwacją otoczenia i komunikatami mediów o katastrofach i ciągłym zwiększaniu się zanieczyszczenia środowiska. I tu można dostrzec wielką rolę wszelkich programów edukacyjnych kształtujących postawę przyszłego pokolenia.

Postawa ankietowanych wobec środowiska i jego ochrony

Istotnym czynnikiem, który może zasadniczo wpłynąć na poziom świadomości ekologicznej młodzieży, jest przeprowadzanie od najmłodszych klas w sposób regularny odpowiednich programów edukacyjnych w szkołach. Zajęcia takie powinny nie tylko kształtować w uczniach potrzebę dbania o środowisko, ale zachęcać do czynnego działania, do podejmowania własnych inicjatyw oraz do poszerzania wiedzy o środowisku, przyrodzie i ich ochronie.

W ankiecie zamieszczono pytanie dotyczące poszerzania wiedzy przez uczniów na temat otaczającego świata (Ryc. 7). Uczniowie regularnie oglądają różnego rodzaju filmy przyrodnicze – średnio 70% ankietowanych. Oglądalność programów przyrodniczo-ekologicznych, czytanie czasopism przyrodniczych jest już niższa i stanowi około 30% odpowiedzi. Czytanie czasopism związane jest już z większym nakładem czasu, świadomym wydawaniem pieniędzy, które mogłyby być przeznaczone na inne cele, lub pójściem do biblioteki. Może więc to wskazywać na większe zainteresowanie tematyką przyrodniczą. I tak młodzież BdPN biorąca udział w programie w 42% czyta czasopisma, bez programu już mniej: 33% w Bieszczadach BP i 34% w Magurskim BP, mimo, że czasopisma są dostępne dla uczniów np. w bibliotece szkolnej. Uczestnictwo w kółkach przyrodniczo-ekologicznych wypadło znacznie gorzej i tylko młodzież biorąca udział w programie uczęszcza na takie zajęcia, tym samym potwierdzając swoje głębsze zainteresowanie środowiskiem i jego problemami. W przypadku uczniów okolic OPN zaskakujący jest wynik, iż w akcjach lub pogadankach przyrodniczych większy udział miała grupa BP 21% niż grupa P 11%. Na uwagę zasługuje tu fakt, że wszyscy badani objęci programem edukacyjnym z BdPN uczestniczą w akcjach i pogadankach przyrodniczych.

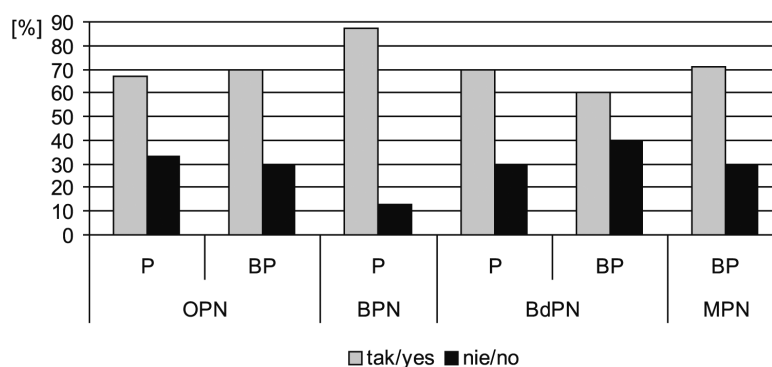
Ryc. 7. „W jaki sposób poszerzasz swoją wiedzę na temat otaczającego Cię świata”?

Fig. 7. How do you enlarge your knowledge about the world around you?

1) oglądam filmy przyrodnicze – I watch pictures about nature; 2) oglądam programy przyrodniczo-edukacyjne – I watch education programmes on nature; 3) czytam czasopisma przyrodnicze – I read periodicals about nature; 4) uczestniczę w zajęciach kółka przyrodniczego – I participate in works of ecological society; 5) uczestniczę w akcjach lub pogadankach na tematy przyrodniczo-ekologiczne – I participate in ecological lectures or actions

Równie często wymieniane nazwy kanałów telewizyjnych oglądanych wśród ankietowanych uczniów to: National Geographic, Animal Planet, Discovery. Z czytanych czasopism najczęściej wymieniano: National Geographic, Świat Wiedzy, Zwierzaki, Wiedza i życie. Wśród nich pojawiły się także: Aura, Parki Narodowe, Przyroda Polska.

W związku z tym, że młodzież wie, iż zachowanie ludzi wpływa na środowisko, sprawdzono jak ta wiedza skorelowana jest z ich własnym postępowaniem (Ryc. 8). Zapytano ich, czy zrobili coś na rzecz ochrony środowiska przyrodniczego. Zdecydowana większość uczniów wszystkich szkół deklaruje, że zrobiła coś dla ochrony środowiska przyrodniczego.

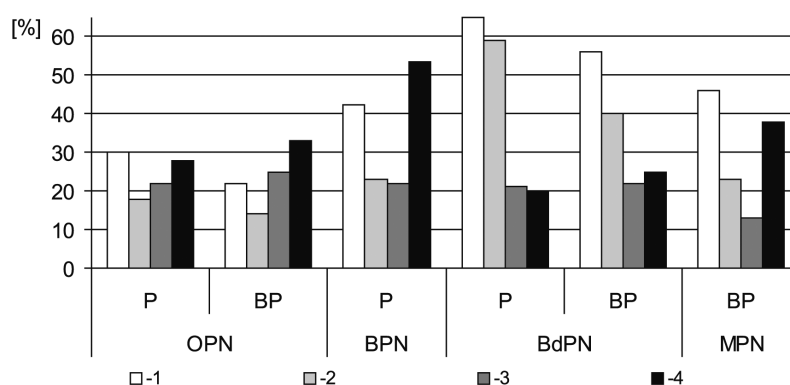

Ryc. 8. „Czy zrobiłeś coś na rzecz ochrony środowiska przyrodniczego?”

Fig. 8. “Did you do anything for protection of natural environment?”

Uczniów, którzy twierdząco odpowiedzieli na powyższe pytanie, poproszono o wymienienie sposobu w jaki można chronić środowisko przyrodnicze. Jako formę działalności na rzecz ochrony przyrody ankietowani ze wszystkich szkół na pierwszym miejscu wymieniali udział w akcji „Sprzątanie Świata”. Jak widać, jest to działanie masowe, prowadzone we współpracy z instytucjami i parkami. Ponadto uczniowie chwalili się: sadzeniem drzew, dokarmianiem dzikich zwierząt zimą, oszczędnym gospodarowaniem wodą, unikaniem palenia tworzyw sztucznych w piecach domowych, segregacją śmieci. Ze względu na program realizowany przez Ośrodek Edukacyjno-Dydaktyczny OPN związany z edukacją z zakresu jakości i ochrony wód młodzież OPN zadeklarowała swoje działania na rzecz ochrony rzek poprzez zbieranie śmieci z rzeki i jej brzegów. Pojedyncze osoby z BdPN brały udział w akcji „Czyste góry”, organizowanej przez bieszczadzki oddział PTTK i park. Akcja ta ma na celu nie tylko sprzątanie szlaków, lecz także naukę kultury zachowania się w górach.

Za najlepszy sposób ochrony przyrody młodzież okolic OPN oraz okolic BdPN i MPN uznała nakładanie surowych kar łamiących przepisy. W celu aktywizowania mieszkańców do lepszej ochrony przyrody 53,5% młodzieży okolic BPN za najbardziej skuteczną metodę zapobiegawczą uznało upominanie. Natomiast uczniowie z grupy BdPN – P (59%) oraz BdPN – BP (40%) doceniają rolę edukacji w ochronie przyrody, ponieważ uważają, że pogłębianie wiedzy ekologicznej dzieci, młodzieży i dorosłych spowoduje, że mieszkańcy będą bardziej troszczyć się o przyrodę (Ryc. 9).

Ryc. 9. Co Twoim zdaniem należałoby zrobić, aby mieszkańcy bardziej troszczyli się o ochronę przyrody?

Fig. 9. What, in your opinion, should be done in order the inhabitants were more concerned about nature protection?

1) surowo karać łamiących przepisy, zwłaszcza w parkach narodowych – punish severely people braking regulations, especially in national parks; 2) pogłębiać wiedzę ekologiczną dzieci, młodzieży i dorosłych – widen ecological knowledge of children, young people and adults; 3) zaangażować znanych ludzi (aktorów, piosenkarzy) w akcje na rzecz ochrony przyrody – to involve well known people (actors, singers) in action for nature protection; 4) upominać, gdy widzi się, że ktoś niszczy drzewa, depta trawniki, śmieci, itp. – reprimand if somebody destroys trees, tramples the lawn, throws litters, etc.

Podsumowanie i wnioski

Istnienie parków narodowych na badanych obszarach ma na celu ochronę przyrody przed niekorzystnym działaniem człowieka, dlatego ważne jest by mieszkańcy oraz turyści nauczyli się zgodnego współdziałania i podporządkowania się temu nadrzędnemu interesowi.

Kryterium wyboru szkół, w których przeprowadzono ankiety mające na celu zbadanie świadomości ekologicznej młodzieży, był stopień zaangażowania Parku w działalność edukacyjną na ich terenie. Ankietowani uczniowie w większości brali udział w zajęciach z zakresu edukacji ekologicznej organizowanych przez

ośrodki edukacyjne badanych parków. Grupę tę porównano z młodzieżą szkół (zwykle tych samych) nie biorących udziału w programie edukacyjnym parków, która swoją wiedzę ekologiczną w głównej mierze mogła zdobyć w szkole lub poprzez własną inicjatywę. Przed rozpoczęciem badań założono, że istnieją różnice w poziomie świadomości ekologicznej pomiędzy młodzieżą, która brała udział w programie edukacyjnym i tą, która nie brała udziału w programach. Można jednak zauważyć wiele podobieństw pomiędzy wskazaniami w obu grupach. Uczestnictwo w różnych programach edukacyjnych, kółkach biologicznych, pozwala jeszcze bardziej uwrażliwić młodych ludzi na piękno przyrody, nawiązać emocjonalny kontakt i stworzyć wewnętrzną potrzebę bycia odpowiedzialnym za to, co dzieje się wokoło. Cieszy fakt, że młodzież potrafi znaleźć związek pomiędzy własnym postępowaniem a jego oddziaływaniem na środowisko.

Praktycznie wszyscy uczniowie biorący udział w badaniach zdają sobie sprawę z istnienia obszaru chronionego i kojarzą go przede wszystkim z przyrodą i koniecznością ochrony tego terenu.

Ogromnym zagrożeniem dla przyrody jest niewiedza, dlatego ważne jest, aby młodzież знаła zasady panujące na terenach chronionych. Z danych wynika, że większość uczniów wie jak należy zachowywać się w miejscu szczególnym, jakim jest park narodowy, natomiast nie wiadomo na ile uczniowie stosują te zasady w praktyce. Młodzież coraz częściej dostrzega potrzebę kontrolowania przestrzegania przepisów chroniących środowisko i opowiada się za surowymi karami.

Optymizmem napawa fakt, iż młodzież potrafi trafnie postrzegać negatywny wpływ człowieka na środowisko, a co ważniejsze potrafi określić właściwe czynniki, które poprawią jego stan. W tym przypadku młodzież, która uczestniczyła w programach, zwracała w większym stopniu uwagę na sprawy tak istotne, jak np. lokalne oczyszczalnie ścieków.

Jeśli chodzi o problem zanieczyszczenia środowiska w miejscu zamieszkania młodzież wykazała się zdolnością obserwacji, umiejętnością łączenia pewnych faktów i wysnuwania wniosków. Najlepszym tego dowodem jest młodzież z grupy P, mieszkająca w pobliżu OPN, która oceniła zanieczyszczenie powietrza i wody jako niskie lub średnie, a młodzież z grupy BP za średnie, adekwatnie do charakteru swoich miejscowości. Źródła zanieczyszczeń wskazane przez uczniów świadczą o umiejętności obserwacji środowiska.

Jak już wcześniej można było zauważyć, większość uczniów wykazuje cechy regionalizmu, czyli znajomości swego najbliższego otoczenia – „małej ojczyzny” (Krzemiński 2000). Uczniowie z OPN przyznali, iż największym zagrożeniem dla rzek są zanieczyszczenia z fabryk i gospodarstw domowych. Młodzież z grupy P trafnie wskazała na czynnik równie negatywny, jakim jest stosowanie nawozów sztucznych.

Dzieci z wszystkich szkół jako główne źródła zanieczyszczeń wskazują śmieci i ścieki. Niepokojące jest to, że znaczny procent uczniów ze szkół nie biorących

udziału w działaniach edukacyjnych prowadzonych przez Parki, wskazało na brak przyczyn zanieczyszczenia ich okolicy lub nie udzieliło żadnej odpowiedzi.

Akceptacja ekologicznych form zachowań wyraża się m.in. w segregacji odpadów przez rodziny uczniów. Dobrze jest to widoczne na przykładzie mieszkańców okolic MPN, gdzie duży procent ludności czyni to w swoich gospodarstwach domowych. Proces ten w dużym stopniu jest zależny od polityki proekologicznej gminy, która zapewnia kolorowe kontenery i wywóz posegregowanych śmieci. Uczniowie często nie wymieniają jako śmieci odpadów organicznych. Podobnie zapominają, że istnieje możliwość ponownego ich wykorzystania np. jako kompost – takiej ewentualności nie przewidział nikt w BPN. Najprawdopodobniej resztki jedzenia wykorzystywane są jako pasza dla zwierząt gospodarskich.

Innym, ważnym elementem, który decyduje o poziomie świadomości ekologicznej jest postawa młodzieży wobec ochrony środowiska. Uczniowie chętnie poszerzają wiedzę przyrodniczą oglądając filmy, a także programy przyrodniczo-ekologiczne, w mniejszym stopniu czytają czasopisma popularnonaukowe lub specjalistyczne. Niewielu uczniów z obu grup brało udział w zajęciach kółek ekologicznych lub przyrodniczych. Jedynie wszyscy badani z okolic BdPN z grupy P uczestniczyli w akcjach i pogadankach na tematy przyrodniczo-ekologiczne. Widać tu wyraźną różnicę pomiędzy uczniami szkół objętych programem a uczniami szkół nie realizujących programu. Możliwe, że jest to jedna z przyczyn różnicy poziomu świadomości ekologicznej badanej młodzieży.

Nie tylko stosunek do środowiska i przyrody jest ważny, ale chęci i umiejętność działania. Wśród wszystkich grup badanych są uczniowie, których cechuje konsekwencja. Aktywnie działają na rzecz ochrony środowiska, np. zbierając śmieci w akcjach organizowanych przez szkołę. Mają świadomość, że dbanie o czystość własnej okolicy przyczynia się do jej ochrony. Dlatego ważne jest, aby nie tylko poszerzać wiedzę, wyrabiać w uczniach świadomość potrzeby dbania o środowisko, ale zachęcać do czynnego działania, do podejmowania własnych inicjatyw oraz do poszerzania wiedzy o środowisku, przyrodzie i ich ochronie.

Programy edukacyjne prowadzone przez parki dają uczniom możliwość poszerzenia wiedzy, zastosowania jej w praktyce poprzez szereg ćwiczeń. Istotny jest również fakt, iż zajęcia odbywają się w terenie, blisko natury i mogą je prowadzić nie tylko pracownicy parku, lecz także nauczyciele. Jednakże ich skuteczność zależy przede wszystkim od tego czy są prowadzone cyklicznie (np. co roku), czy docierają do szerokiej grupy odbiorców, czy prowadzący potrafi właściwie i ciekawie przekazać wiedzę i przeprowadzić ćwiczenia terenowe.

Edukacja ekologiczna nie jest zadaniem łatwym, gdyż obraz życia dorosłego społeczeństwa, pełnego konfliktów lub nawet walk politycznych i społecznych, nie sprzyja rozwijaniu w młodych ludziach wrażliwości na sprawy przyrody, poczucia odpowiedzialności za jej stan i chęci do działania. Ponadto edukacja środowiskowa zajmowała przez lata marginalne miejsce w szkolnictwie i trudno ją realizo-

wać, mimo że nastąpiła reforma. Bardzo często brakuje koordynacji i integracji przy realizacji międzyprzedmiotowych ścieżek. Nauczyciele z powodu przeciążenia obowiązkami zawodowymi i rodzinnymi nie mają czasu na odpowiednie przygotowanie merytoryczne (Domka 2001).

Polska powinna czerpać doświadczenia z innych państw. Konieczne jest opracowanie właściwych programów z zakresu edukacji ekologicznej, zarówno dla uczniów jak i dla nauczycieli (Grodzińska-Jurczak 2000).

Wobec problemów, z jakimi boryka się nasze szkolnictwo z pomocą przychodzą organizacje proekologiczne, a także ośrodki dydaktyczne przy parkach narodowych. Dzięki nim siła oddziaływania na młodych ludzi jest znaczna i przynosi już efekty, na co wskazują wyniki niektórych badań (Górecki, Przywara 1997). Przykładem dobrej współpracy szkół z organizacjami są takie kraje jak: Wielka Brytania, Szwecja, Francja, Niemcy czy też USA (Krzemiński 2000; Domka 2001). Wymienieni autorzy dużą wagę zwracają na spójność edukacji narodowej z działaniami samorządów lokalnych, rządów parków narodowych i krajobrazowych. W Wielkiej Brytanii parki edukują społeczeństwo zarówno w sposób bierny jak i aktywnie. Pierwsze polega na oddziaływaniu poprzez środki informacyjne, tablice, afisze, wydawnictwa. W ramach działań czynnych parki organizują ścieżki dydaktyczne, zajęcia terenowe z młodzieżą. Przy wielu rezerwach działają małe ośrodki służące również edukacji. Szwecja natomiast jest państwem, w którym oprócz parków i organizacji dużą rolę odgrywają środki masowego przekazu oraz akcje edukacyjne. W Stanach Zjednoczonych jak i w wielu innych krajach szczególny nacisk kładzie się na naukę przez bezpośrednią obserwację, doświadczenia zdobyte w klasie i poza nią. Dlatego istotną rolę spełniają ścieżki dydaktyczne, na których młodzież poznaje środowisko samodzielnie lub z przewodnikiem. Istnieją również organizacje ekologiczne, które rozpowszechniają np. materiały pomocne w przeprowadzaniu lekcji z ochrony środowiska (Krzemiński 2000).

Efekty działań parków, czy organizacji pozarządowych będą bardziej widoczne, gdy będą one regularnie współpracować ze szkołami, a władze państwowe będą tą współpracę wspierały zarówno prawnie jak i finansowo. Kreowana przez ruchy ekologiczne na świecie wizja nowego człowieka, chcącego i umiejącego żyć w harmonii z otaczającym środowiskiem będzie mogła zaistnieć dopiero wówczas, gdy ludzie posiadą odpowiednią świadomość ekologiczną. Wydaje się, że największą szansę powodzenia będzie miała edukacja środowiskowa realizowana w miejscu, gdzie jej odbiorcy uczą się, mieszkają, pracują i wypoczywają (Krzemiński 2000; Domka 2001).

Prowadzenie działań edukacyjnych (zwłaszcza wśród młodzieży) przez parki narodowe jest rzeczą niezmiernie ważną i cenną. W skali całego świata obszary chronione są rzadkie. Dostęp do nich ma bardzo niewielki procent społeczeństwa, dlatego wszyscy mieszkańcy okolic parków powinni być objęci działaniami edukacyjnymi. Parki powinny stawiać szczególny nacisk na współpracę z dziećmi

i młodzieżą, zachęcając ich do poznawania i troszczenia się o przyrodę. Młodzież chętnie bierze udział w różnego rodzaju akcjach, a kontakt z żywą przyrodą na pewno odnajduje w nich gorących zwolenników, dlatego tak ważną kwestią jest to, by parki tworząc interesujące programy edukacyjne przyciągały młodych ludzi.

Literatura

- Domka L. 2001. Dialog z przyrodą w edukacji dla ekorozwoju, PWN, Warszawa-Poznań, 7–97.
- Fujak K. 2000. „Edukacja Ekologiczna w parkach narodowych”, Rocznik Babiogórski.
- Górecki A., Przywara D. 1997. Świadomość ekologiczna młodzieży w Polsce południowo-wschodniej, Roczniki Bieszczadzkie 5: 195–209.
- Górka K., Poskrobko B., Radecki W. 1998. Ochrona Środowiska, problemy społeczne, ekonomiczne i prawne, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Grodzińska-Jurczak M. 2000. Edukacja środowiskowa – historia powstania i rozwój, Wszechświat 10–12: 258–261.
- Kielczewski D. 1999. Ekologia społeczna, Wyd. Ekonomia i środowisko, Białystok.
- Krzemiński M. 2000. Ochrona przyrody i edukacja ekologiczna młodzieży u progu III Tysiąclecia, Zarząd Okręgu Ligi Ochrony Przyrody w Radomiu, Radom, ss.: 8–43.
- Ministerstwo Środowiska 2001. Narodowy Program Edukacji Ekologicznej. Program wykonawczy Narodowej Strategii Edukacji Ekologicznej oraz warunki jego wdrożenia, Warszawa (www.mos.gov.pl).
- Ministerstwo Środowiska 2001. Przez edukację do zrównoważonego rozwoju. Narodowa Strategia Edukacji Ekologicznej, Warszawa (www.mos.gov.pl).
- Strzałko J., Mossor-Pietraszewska T. 2003. Kompendium wiedzy o ekologii, PWN, Warszawa.
- Watch Trust For Environmental Education Ltd. 1992. Twoja rzeka, Ojcowski Park Narodowy. 1996.
- Winnicki T. 1996. Edukacja ekologiczna i nauczanie funkcjonowania przyrody w Bieszczadzkim Parku Narodowym. Roczniki Bieszczadzkie 5: 225–238.
- www.opn.pan.krakow.pl

Summary

Ecological awareness of young people is very important in modern world. Especially pupils taking part in national parks educational programmes should have high ecological knowledge, and behaviour of these persons should be a guiding light. In the aim to test the level of ecological awareness of schoolchildren in the years 2001–2002 the questionnaire investigations were conducted among pupils of 6th classes of primary schools and 1st and 2nd classes of secondary schools localised in the vicinity of the Ojcowski, Babiogórski, Bieszczadzki, and Magurski National Park. Results show small differences in ecological awareness and knowledge of pupils taking part in educational programmes in comparison with control group. The level of general knowledge of both groups was similar.

Participants of programmes had small advantage in specialistic knowledge, but the majority of pupils was able to estimate properly the state of surrounding environment. It results from questionnaires that the attitude of young people to environmental problems is shaped mainly by television and popular-scientific journals. Pupils who participate in educational programmes trusted in efficiency of punishment for environment destroying.

Educational programmes of national parks offer to schoolchildren the knowledge on environment in non-conventional way. They allow to bring the information obtained into practice during field exercises. However, if we want them to be efficient they have to be constantly repeated and introduced to schools. Very important is stable co-operation of educational centres with school and training of both pupils and teachers.